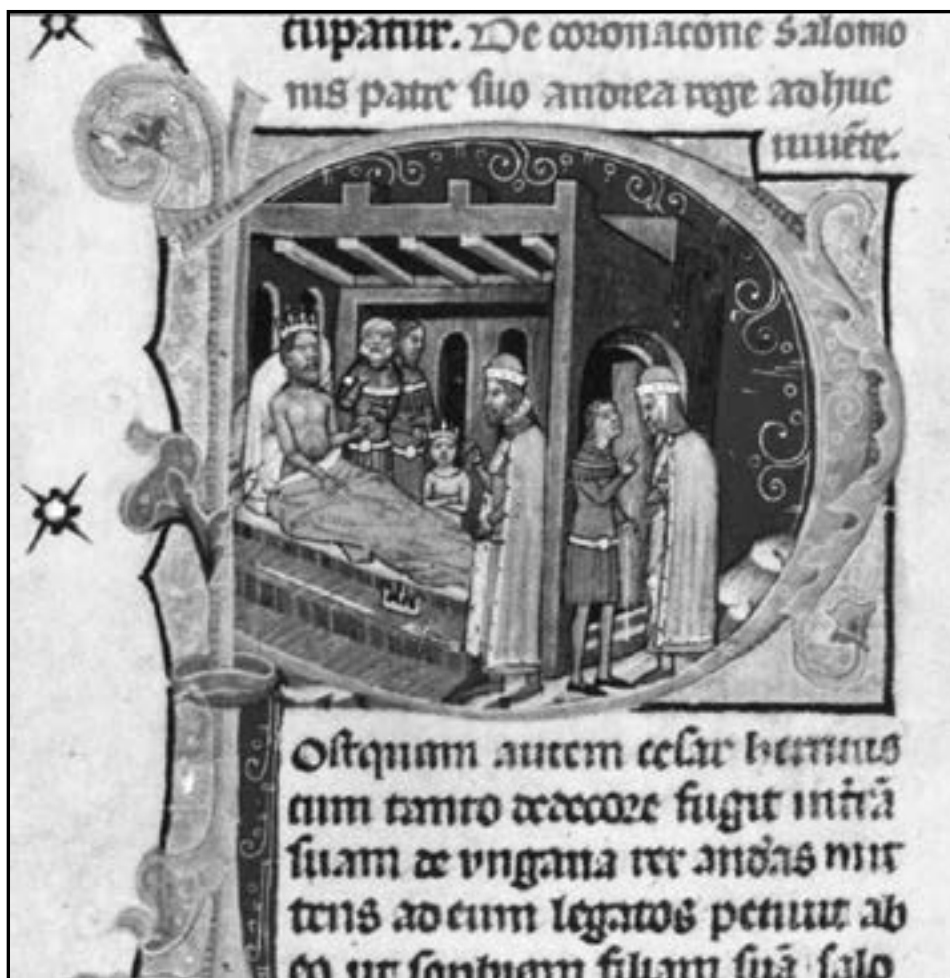

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXXVIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Nemesi életút – királyi végrendelet

Nemzeti
Kulturális
Alap

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztőbizottság: PÁSZKA IMRE (elnök), BÁRÁNY ATTILA, BENE KRISZTIÁN, ENGLER ÁGNES,
JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
PUSZTAI GABRIELLA, RÁCZ LAJOS, RAJNAI ZOLTÁN, VAJDA BARNABÁS

Tanácsadó testület: ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR, CSABA LÁSZLÓ,
GARDA DEZSŐ, GEBEI SÁNDOR, JOHN GOODWIN, PAPP SÁNDOR,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZELÉNYI IVÁN, UTASI ÁGNES, VERES VALÉR

Szerkesztők: DOMINEK DALMA LILLA, HALMÁGYI MIKLÓS, MARKÓCS-MEZEI TÍMEA, MIKLÓS PÉTER,
NAGY GÁBOR DÁNIEL, PLUGOR RÉKA, RÉBAY MAGDOLNA, SZŐCS ANDOR, SZÓTS ZOLTÁN OSZKÁR

Munkatársak: BALATONI MONIKA, DÁVID BENJÁMIN, FARKAS ZSUZSANNA, FLOUTIER JEREMY, GATTI BEÁTA,
GAUSZ ILDIKÓ, LENGYEL ÁDÁM, NÉMETH ANTAL, SÁNTA TAMÁS, TÓTH JUDIT, VARGA ATTILA

A lapszám megjelenését támogatta

Számunk az EIKKA Alapítvány, a Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány, a Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, a Nemzeti Kulturális Alap, a Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány, az SZTE Bölcsészettudományi Kar, az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, az SZTE ATIKI Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék, az SZTE Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézet, és az SZTE Történettudományi Intézet támogatásával készült.

A Belvedere Meridionale online elérhető itt:

www.belvedere.meridionale.hu

A lap tanulmányokat, interjúkat, ismertetőket és kritikákat közöl a történelem és a társadalomtudományok köréből. A közlésre benyújtott cikk még nem publikált és más folyóiratnál elbírálás alatt nem lévő, eredeti írásmű lehet. A Belvedere Meridionale lap a kéziratok lektorálása során kettős vak bírálatot alkalmaz (A szerző és a bíráló személyazonossága rejtve marad). A benyújtott és a lap jellegének megfelelő írásokat két lektor bírálja el. A két lektor véleményének figyelembevételével a szerkesztőség döntést hoz a megjelentetésről, melyet a szerzővel közöl.

A folyóirat megjelenik évente négy alkalommal: tavasszal, nyáron, ősszel és télen.

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. (Szegedi Tudományegyetem) Tel.: +36/62-546-252

E-mail: foszerkeszto@belvedere.hu

Kiadja a Belvedere Meridionale Kft.

Technikai szerkesztő: Szabó Erik, s-Paw Bt.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

Tartalom

TANULMÁNYOK

SÜTŐ BOTOND

Kelet-közép-európai uralkodói végrendeletek a 9–13. századokban

East-Central European Royal Testaments in the 9th–13th centuries

DOI 10.14232/belv.2026.2.1.....5

SPIELMANN GÁBOR

Egy érme (h35) vallomása segít rendezni Könyves Kálmán családi kapcsolatainak ellentmondásait*

The Confession of a Coin (H35) Helps to Clarify the Contradictions in the Family-connection of Coloman the Learned

DOI 10.14232/belv.2026.2.2.....37

VARGA VIRÁG

IV. Béla egy hű bárója: Türje nembeli Szentgróti Dénes pályafutása

A Loyal Baron of King Béla IV: The Carrier of Denis of Szentgrót of the Türje Kindred

DOI 10.14232/belv.2026.2.3.....62

KOVÁČ SZILÁRD

A magyar uralkodók a Königsali Krónika tükrében

The sovereigns of Hungary in the light of the chronicle of Zbraslav (Cronica aule regie)

DOI 10.14232/belv.2026.2.4.....85

LÁSZLÓ ISTVÁN

Adalékok a Rhédey család 17. századi történetéhez. Öcsöd és a Rhédeyek kapcsolata

Additions to the History of the Family Rhédey in the 17th century. Relations between the Rhédey family and the Village of Öcsöd

DOI 10.14232/belv.2026.2.5.....114

SCHILLER VERA

Az trónöröklés rendjének kérdése
a bizánci államban

The Question of Succession in the Byzantine State

DOI 10.14232/belv.2026.2.6.....124

FÓTI MIKLÓS

Birodalmi érdek és határmenti önkény hálójában: Prodovics Haszán bég és pasa felemelkedése és bukásai

Caught Between Imperial Interest and Frontier Arbitrariness: The Rise and Fall of Prodović Hasan Bey and Pasha

DOI 10.14232/belv.2026.2.7.....153

KÖZLEMÉNYEK

KÓKAI SÁNDOR

A bánási identitás 18. századi gyökerei

The 18th-century roots of Banat identity

DOI 10.14232/belv.2026.2.8.....176

LAKATOS MÁTYÁS

Társadalmi innováció és közösségfejlesztés egy hátrányos helyzetű településen.

A Tornyospálca Község Roma Nemzetiségi Önkormányzatának esete

Social Innovation and Community Development in a Disadvantaged Settlement. The Case of the Roma National Self-Government of Tornyospálca

DOI 10.14232/belv.2026.2.9.....188

CÍMLAPKÉP FORRÁSA:

Képes Krónika, várkonyi jelenet.

Forrás: Képes Krónika

FÓTI MIKLÓS

(ELTE Humántudományok Kutatóközpontja, Történettudományi Kutatóintézet,
Turkológiai osztály)

Birodalmi érdek és határmenti önkény hálójában: Prodovics Haszán bég és pasa felemelkedése és bukásai*

Caught Between Imperial Interest and Frontier Arbitrariness: The
Rise and Fall of Prodović Hasan Bey and Pasha

ABSTRACT

The study reconstructs the career and family network of Hasan Prodovics (Prodović), a prominent Ottoman military and administrative official of the 16th century. Traditionally, Ottoman prosopographical research in Ottoman Hungary struggles with the identification of officials often mentioned only by common first names. In the case of Hasan, however, the historiographical challenge is reversed: while Nicolaus Istvánffy provides vivid accounts of his military exploits and identifies him as “Prodovics” or “Predovics” – the specific details of his life story have remained largely unexamined.

By triangulating Hungarian narrative sources with Ottoman archival data, the author traces Hasan’s trajectory from his early service as an *ağa* of the *gönüllüs* in Buda to his appointments as governor of various sanjaks along the Habsburg–Ottoman–Transylvanian frontier, eventually rising to the rank of the pasha of Temesvár. Hasan’s ambitious building projects – including a caravanserai in Aleksinac and a palisade in Ak Kenisa (Smederevska Palanka) – were strategic efforts to bolster his political influence and facilitate his eventual reinstatement as pasha.

The research highlights Hasan’s tactical brilliance in military ambushes – such as the disaster of János Balassi in 1562 at Szécsény – and his aggressive expansionist policy toward the Upper Hungarian mining towns, which frequently brought him into conflict with the central government’s diplomatic objectives.

A key focus of the study is the analysis of Hasan’s “frontier self-assertion.” Due to repeated violations of existing truces, he was removed to sanjaks further from the frontier. A pivotal point

* Ez a tanulmány az NKFIH ADVANCED 149648 sz. projekt (A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak [tapu-defter] feldolgozása III.) támogatásával készült.

in his career was his service in Hercegovina, a sanjak dominated by local families such as the Sokollu and Boljanić. As his *lakap* “Potur” Hasan suggests, he shared the same regional and social background as these families, allowing him to seamlessly establish ties with these powerful clans which provides an explanation for his political survival after his repeated falls. His career serves as a quintessential case study of the tension between the Sublime Porte’s pursuit of diplomatic stability and the personal ambitions of frontier potentates operating within the “grey zones” of the Ottoman–Habsburg–Transylvanian frontier.

KEYWORDS

Hasan Pasha Prođović, Ottoman Hungary, Herzegovina, Boljanić clan, Ottoman–Habsburg–Transylvanian frontier, Ottoman archontology

DOI 10.14232/belv.2026.2.7

<https://doi.org/10.14232/belv.2026.2.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Fóti Miklós (2026): Birodalmi érdek és határmenti önkény hálóájában: Prođovics Haszán bég és pasa felemelkedése és bukásai. *Belvedere Meridionale* 38. évf. 2. sz. pp 153-175.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A Magyar Királyságban létesített főbb oszmán közigazgatási egységek, a beglerbégiségek és szandzsákok vezető tisztviselőinek kutatása hagyományosan arra összpontosít, hogy tisztázza a pusztá keresztneveken szereplő bégek és pasák kilétét, kapcsolati hálóját és életpályáját. Ez a kutatási törekvés gyakran a vezetékneveik, és ezáltal a klánhoz való tartozásuk felderítésére irányul. Egy-egy gyakori név – mint például az Ali – esetében már az is jelentős eredménynek számít, ha sikerül vezeték- vagy ragadványneveiket (pl. Kara Ali, Potur Ali, Pírsziz Ali stb.) meghatározni. Jelen tanulmány főhőse esetében azonban a helyzet éppen fordított: Istvánffy Miklós történetíró részletekben gazdagon írja le Haszán bég és pasa különböző haditetteit, és közben többször is Prođovics, illetve Predovics Haszánként hivatkozik rá. Prođovicsot a szakirodalomban olykor összemosták egy híresebb, valamivel későbbi kortársával, a Hercegovinából származó Predojević Haszán pasával (Dervis Haszán pasa, későbbi boszniai beglerbég).¹ Kronológiai ütközések és egyéb okok folytán a két Haszán személye azonban könnyen megkülönböztethető.²

Kiindulópontunk az az Istvánffy krónikájában szereplő hadiesemény, amely által Prođovics Haszán hírnévre tett szert és a hódoltság határvidék rettegett hadiura lett. Ezt követően innen

¹ Az identitás-tévesztésre egy jellegzetes példa, Kovács (ford.) 1986. 294. Predojević Haszán szegedi tisztségviseléséről, Fóti 2023. 19–20.

² E kérdésről lásd, Hodžić 2019. 209, 192. jegyzet.

kiindulva kíséreljük meg visszafelé, majd előre haladva rekonstruálni korábbi, illetve a történetíró tudósítását követő pályafutását.

Istvánffy elbeszéli Balassi János szécsényi hadjáratának gyors lefolyását, de teljes katonai katasztrófával végződő történéseit 1562 tavaszán.³ Ebben Haszán füleki bégeként tűnik fel, sikeres hadműveletét a törökök gyorsasága és a magyar csapatok pánikja okozta. Sehszűvár, az éppen Szatmárnál harcoló Mahmúd bég helyettese,⁴ a szécsényi őrség egyik tizedese, Besszir (Besír) révén titokban segítséget kér Prodivics Haszán bégtől Fülekről.⁵ Haszán, tudva, hogy a gyorsaság a siker kulcsa, nyolcszáz lovassal útnak indul, hátrahagyva minden tábori felszerelést a gyorsabb mozgás érdekében. Célja az volt, hogy megelőzze Balassinak és az úton lévő Bebek György hadának az egyesülését. A gyors török roham során Haszán bég olyan hirtelenséggel és erővel csapott le, hogy Balassi serege harcrendet sem tudott felállítani. Balassi gyalogsága, különösen a Semnici-völgyben gyűjtött sereg, azonnal pánikba esett, puskájuk elsütése nélkül gyalázatosan megfutamodott. A lovasság, gyalogsági segítség nélkül maradván, szintén futásnak eredt.⁶

Alig néhány hónappal később újabb jelentős sikert ért el: 1562 kora nyarán Haszán bég gondosan előkészített katonai kelepcebe csalta Bebek György nagybirtokost. A vállalkozást egy Török Ferenc nevű pribék kezdeményezte, aki azt ígérte Bebeknek, hogy átjuttassa kezére a szandzsák-székhelyként szolgáló várat. Miután Bebek György meggyőzte a környékbeli magyar nemességet a terv kivitelezhetőségéről, 1562. június 22-én mintegy 500–800 fős sereg vonult be a csapdába. A hadművelet vezetői – köztük Mágócsy Gáspár tornai főispán (korábban gyulai, majd egri főkapitány) – szinte kivétel nélkül fogságba estek; többségüket Isztambulba hurcolták.⁷

A hadisikereken felbuzdulva június 30-án „Haszán bég, füleki tekintetes úr” tót nyelvű, pecséttel megerősített hitlevelében Besztercebánya városát igyekezett megnyugtatni, ahonnan megindult az emberek tömeges menekülése, és féltő volt, hogy a bányák pusztán maradnak. Tudtára adta a városnak és a környező falvaknak, hogy „gyönyörűen fogok veletek bánni”, továbbá „nem kell semmit sem félnetek.” Leveléből kiderül, hogy a szultán parancsba adta számára, hogy ne rabolja ki se a bányavárosokat, sem pedig a hegyeken túli falvakat.⁸ Feletteseik pontosan ismerték öntörvényűségét, és tudták, hogy féken kell tartani. Október 5-én magabiztos levélben értesítette Balassa Jánost, illetve a Selmecbánya közelében fekvő Babina (Bábaszék) és Dobranyiva (Dobrovinya/Dobronya) lakosait arról, hogy a szultán neki adományozta a két

³ GOROVÉ 1876. 140–141; SÖRÖS 1899. 606; MATUNÁK 1899. 596–597; KŐSZEGHY 2008. 79. A török javadalomnaplókban megjelenik a Szécsény elleni támadás: az akcióban részt vevő katonákat 1562 júniusi dátummal jelentették feletteseik jövedelememelésre a Portára. HEGYI 2019. 49. Balassi nevét a török forrásokban gyakran Balázs János formában tüntették fel.

⁴ Istvánffynál „képebeli”. Csakugyan a helyettese lehetett a bégeknek, mivel 1560 októberében szécsényi alajbégeként írt a Portára javadalma ügyében. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri (= BOA MD) 4. 150 (no 1525); továbbá, Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Krafft 284. 453v – itt Iszkender fiának nevezik (Sehszűvár bin Iszkender); karrierjéről, SUDÁR 2020. 10

⁵ “Azonközben egy néminemű Besszir nevű tizedes, kit ők odabasának hínak, csak egy kíséző társával az fileki Haszon béghez, kinek vezetékneve Prodivics vala, Sásvártól elküldetik, s tőle, ki az bégek közül csak egyedül hagyatott vala otthon, nagy kérelemmel segítséget kéválnak.” ISTVÁNFY 2003. 321.

⁶ A súlyos vereségről Pethő Gergely krónikája is megemlékezett. „Balási János Szécsényt a törökökre megszállá. De a füleki Haszán bég reá jüve, és a vár alatt igen megveré Balássit, holott mellette sok fő nevezetes ember vesze el.” PETTHŐ 1660 (az 1562. év eseményeinél).

⁷ ISTVÁNFY 2003. 325; FORGÁCH 1866. 240; PETTHŐ 1660 (az 1562. év eseményeinél); TAKÁTS 1915. 173–175; SZAKÁLY 1995. 128, 271–272. Bebek György életrajzát, lásd KÁLI 2017. 20–73.

⁸ MATUNÁK 1899. 622.

települést.⁹ Természetesen az Oszmán Birodalom határain kívül fekvő, hódolatlan településeket érte ez a váratlan megtiszteltetés, aminek célja a bányavárosok behódolásának előkészítése volt.

Főszereplőnk füleki tisztségviseléséből kiindulva, a török levéltári források segítségével megkísérelhetjük feltárni, mit tudunk a kinevezését megelőző időszakról. Haszán béget Fülekre 1560. május 21-én nevezték ki.¹⁰ A bejegyzésből az is kiderül, hogy azelőtt Koppány bégje volt, az addigi füleki béget, Szinánt pedig éppen a helyére, azaz Koppányba helyezték. Kinevezését valójában annak köszönhetjük, hogy a szultáni tanács gyorsan változtatta véleményét a füleki poszt tekintetében: mintegy egy héttel korábban, május 13-án, még egy igen messzi és egzotikus tartományból, nevezetesen „Szened-i Szülejmáni más néven Zaho” tartományból hozták Felső-Magyarországra Ajász pasa kethüdáját, Szinánt.¹¹ Ez a terület nagyjából a mai Iraki Kurdisztán északi részén, a Tigris folyó felső szakasza mentén található. Itt, a török-iraki határ közelében fekszik Zaho (Zakho) városa, mely ekkoriban szandzsákközpontként a Bagdadi beglerbégséghez tartozott.¹² Végül, nem tudjuk miért, a döntést megváltoztatva inkább Koppányba helyezték a pasa kethüdáját. Ezzel pedig lehetővé tették, hogy a birodalom északi határának egyik legkritikusabb szakaszán Haszán láthassa el a szandzsákbégi teendőket.

Előző állomáshelyére, Koppányba kerülésének körülményei is meglehetősen rejtélyesek: formális kinevezés helyett csak egy 1559. augusztus 15-én megírt szultáni parancsból értesülünk arról, hogy a jeles emírek közül Haszánnak a koppányi szandzsák adatott, s mivel ez határszandzsák, fokozott védelme elengedhetetlen. Itt válik érdekessé a történet: a Porta ugyanis nem a budai beglerbéget,¹³ hanem az Amaszja (Amasya, Közép-Anatólia északi részén) védelmét ellátó Szinán pasát utasítja arra, hogy Haszánt késedelem nélkül küldje új szandzsákja védelmére.¹⁴ Az új bég tehát éppen nem a hódoltságban tartózkodott, hanem egy távoli küldetésen. Ennek megértéséhez szükséges egy kisebb kitérőt tenni és megvizsgálni Szinán pasa személyét, aki kulcsszerepet játszott a történetben: a szultáni parancsokból kitűnik, hogy ekkoriban szilisztrei bég volt, mégis megillette a pasa megszólítás. 1557. január 5-től valóban a szilisztrei szandzsák élére nevezték ki Hercegovinából.¹⁵ 1552 és 1557 között hercegovinai szandzsákbégeként működött, előtte pedig anatóliai beglerbég volt, ezért járt neki a pasa megszólítás.¹⁶ A hercegovinai szandzsákkal foglalkozó újabb szakirodalom Kara Szinán Boljanićnak nevezi, aki 1582-ben bekövetkezett haláláig csakugyan számos alkalommal kormányozta az altartományt.¹⁷

⁹ PETRITSCH 1989. 140–141; ÖStA, Haus-, Hof und Staatsarchiv (= HHSa), Türkei I. Karton 16 Konv.2. 1562 XI-XI.

¹⁰ BOA MD 4. 75 (no 759). Egy ellentmondó adat szerint április közepén Mahmúd koppányi bég Portára küldött levelét tárgyalta a szultáni tanács. Ez valószínűleg egy régi elfekvő ügy lehetett. BOA MD 4. 51 (no 539).

¹¹ BOA MD 4. 70 (no 715).

¹² SAHILLOĞLU–Öztürk (çev.) 1990. 1233–1258; GÜLCÜ 2023. 32.

¹³ Ekkor Güzeldze Rüsstem volt a budai pasa. GÉVAY 1841. 9.

¹⁴ BOA MD 3. 82 (no 201).

¹⁵ BOA MD 2. 208 (no 1880), MD 4. 119 (no 1216).

¹⁶ ...*sabika vezirim Anadolı beylerbeyisi olup haliya Hersek beyi olan iftharu'l-ümera ül-a'zam Sinan Paşa*... Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TSMK), Mühimme Defteri, Koğuşlar 888, 22a-23a, 23a-24a, 24a-b, 24b-25a, 76a-b, 76b-77b.

¹⁷ Kadrić egy személynek veszi az 1552–57 közötti Szinán pasát a hatvanas–hetvenes évek Szinánjával és Kara Szinán Boljanićnak nevezi. KADRIĆ 2019. 157–158. Hodžić szerint az 1552 és 1557 közötti személy volt Kara Szinán Boljanić, míg a következő évtizedek hasonló nevű bégjeinél nem használ megkülönböztető jelzőt, sem családnévet („Sinan-beg”). HODŽIĆ 2019. 204, 207–209. Popović viszont nem tekintette azonosnak Szinán pasát a későbbi hasonlónevű bégekkel. POPOVIĆ 1970. 93–99.

Megelőlegezzük, hogy Szinán Boljanić a hetvenes években többször felbukkan történetünkben, és posztot cserél Prodovics Haszánnal, ezért is fontos a tisztánlátás Szinán személye kérdésében. A Hercegovinát éveken át kormányzó, majd Szilisztrébe helyezett Szinán pasa azonban nem lehet azonos a Boljanić családba tartozó névrokonával: számos forrás szerint ugyanis nem sokkal később meghalt. Utódját Szilisztrébe 1560. augusztus 18-án nevezték ki arra hivatkozva, hogy „Szinán pasa elhunyt.”¹⁸

Visszatérve főszereplőnk pályájához: az Amaszjában intézkedő Szinán pasa valószínűleg néhány bégvársát, vagy a Porta által kirendelt tisztségviselőket vette maga mellé azért, hogy egy fontos és kényes politikai megbízást teljesítsen: e város ekkor az egyik trónörökös, Bajezid sehzáde székhelye volt. Miután Szulejmán szultán idősebb fiait korábban kivégezték, Szelim és Bajezid maradtak a potenciális trónörökösök. Az oszmán öröklési rendszerben sokáig a testvérgyilkosság elve dominált, ami pedig garantált konfliktust jelentett. 1558-ban Szulejmán, tartva a nyílt polgárháborútól, úgy döntött, hogy áthelyezi fiait a birodalom távoli tartományába, elválasztva őket hatalmi bázisaiktól. Szelimet Konja (Konya, Közép-Anatólia déli része) közelébe, míg Bajezidet Amaszjába helyezte.¹⁹ Bajezid ezután a nyílt lázadást választotta és sereget gyűjtött. 1559 májusában a Szelim által vezetett és a szultán által támogatott haderő Konjánál megütközött Bajezid seregével, ahol az súlyos vereséget szenvedett, és menekülni kényszerült. A Szinán pasához küldött parancsok arra utalnak, hogy a Porta ekkor a sehzáde által Amaszjában hátrahagyott javak és a helyi lázongások kezelésével volt elfoglalva.²⁰ Ezek után valószínűbb, hogy Haszán nem egy anatóliai szandzsák bégjeként került Szinán oldalára, hanem a pasa saját vagy a Porta megbízható embereit – köztük a délszláv származású Prodovicsot – gyűjtötte maga köré a küldetéshez.

Haszán bég koppányi tisztségviselését 1560 februárjában szultáni parancsok is alátámasztják, amelyek a mohácsi Mehmed béggel folytatott, Kaposvár vára kapcsán kirobbant nézeteltérést dokumentálják. Kaposvár a pécsi szandzsák védelme szempontjából kulcsfontosságú volt. Mehmed mohácsi bég azért lobbizott a Portán, hogy a koppányi szandzsákhoz átcsatolt, jól felszerelt Kaposvár ismét szandzsákjához tartozzon, mert érvelése szerint Pécs védelme csak így lehetséges. A mohácsi bég úgy tartotta, hogy a hajdúk csak Kaposvártól félnek. Haszán viszont azt ajánlotta, hogy amennyiben cserével neki adnák a Mohácsi szandzsákot, akkor Kaposvár átcsatolása nélkül is meg tudná védeni a területet.²¹ Mint láttuk, a Porta nem teljesítette Haszán kérését, nem kapta meg a mohácsi szandzsákot, sőt éppen távolabbra helyezték, Fülekre. Mindazonáltal a Porta olyannyira elégedett volt koppányi működésével, hogy egy jelentős, 19 880 akcsényi fizetésemelésben részesítette. A közel húszezres javadalmat azonban nem a szandzsákjában, hanem a Dél-Dunántúlon, a görögali és a siklósi náhijében adták ki neki. Segesd és Barcs városát, valamint Harsányt a babócsai bég, Ahmed (Jahjalu Ahmed, Báli pasa fia) házbirtokáról választották le, hogy Haszánnak adhassák. 1560 végén azonban azzal az

¹⁸ BOA MD 4. 119 (no 1216). A halálhírt megerősíti több, a szultáni tanács által kibocsátott parancs is. BOA MD 3. (no 1497, 1565). 1573-ban a megboldogult Szinán pasa szilisztréi kegyes alapítványának épületei részére ólom beszerzéséről intézkedett a szultáni tanács. MD 22. 1 (no 4).

¹⁹ A trónörökös korábban Kütahjában készült leendő uralkodására, majd 1558. szeptember 6-án helyezték át Amaszjába. KAPPERT 1976. 113, 118.

²⁰ BOA MD 3. 92 (no 231): *Silistre beyi olup Amasya'da olan Sinan paşa 'ya.../Szilisztre bégje, az Amaszjában lévő Szinán pasának... MD 3. 110 (no. 281): Bajezid sehzáde holmijait küldje Isztambulba.*

²¹ BOA MD 3. 277 (no 807). Előzménye Mehmed mohácsi bég levele 1559 végén. MD 3. 216 (no 604).

indokkal, hogy neki másik szandzsák adatott (nyilván Fülekre céloz a bejegyzés), ismét leválasztották javadalmáról és visszaadták Ahmed bégnek.²²

Koppány előtti tisztségeit már nem tudjuk levéltári forrásokkal biztosan alátámasztani. Egyetlen Haszán nevű személy érdemel figyelmet: a nógrádi szandzsákat 1556 október végétől egy Haszán bég irányította, akinek ez volt élete első szandzsákja.²³ Előtte budai gönüllü agaként szolgált, e tisztség jelentőségére később még visszatérünk. Nógrádi szandzsákbégeként is szíven viselte a budai Gül Baba derviskolostor sorsát: a budai szandzsákhoz tartozó váci náhije Penc nevű faluját megvásárolta, és Gül Baba dervisei alapítványává tette.²⁴ A kegyes cselekedet illeszkedik Haszán személyiségéhez és pályájához, később még találkozunk közcélú építő tevékenységével.

Ez a nógrádi Haszán bég 1558 novemberében egy meglehetősen magabiztos levélben fenyegette meg a korponai kapitányt, Krusics Jánost azzal, hogy a következő évben elpusztítják a felsőmagyarországi bányavárosokat,²⁵ vagyis ugyanúgy a bányavárosok irányában igyekezett erőszakos úton kiterjeszteni a hódoltságot, mint ahogy Haszán füleki bég tette később.²⁶ Egyúttal azon sajnálkozott, hogy egy korábbi portya alkalmával Bebek György kicsúszott a kezéből. 1559 februárjában még mindig ez a Haszán volt a nógrádi bég.²⁷ Utóbbi adat minden kétséget eloszlat afelől, hogy nem lehet azonos azzal a névrokonával, aki 1558 novemberétől Hatvan élén tűnt fel (előtte Szkopje, majd Delvine bégeje volt). Így már meglehetősen biztosan állíthatjuk, hogy a budai gönüllü aga Nógrád után néhány hónapig Szinán pasa mellett szolgált, annak amaszjai küldetésén, majd Koppány bégeje lett, és azonos Prodovics Haszánnal.

Haszán élettörténetének korábbi állomásait eddig tudtuk követni, az alábbiakban áttérünk az Istvánffy által bemutatott hadisikert követő pályafutására. A történetíró maga fedte fel, hogy főhősünk „pozsegai basaságra” emelkedett.²⁸ Bár Istvánffy a pasa címet későbbi, magasabb tisztsége alapján előlegezte meg, Haszán ekkor természetesen csak Pozsega bégejének mondhatta magát.

Pozsegai jelenlétét és aktív szerepét egy, a határmenti konfliktusokról szóló dokumentum is alátámasztja: 1563 április 4-én a pozsegai Haszán bég levélben panaszkodott Johannes Lenković

²² BOA MD 4. 165 (no 1711). Ez már csak azért is értékes történeti forrás, mivel egyes források szerint Ahmed bég 1556 júniusában Szigetvár ostrománál megsérült, több forrás szerint meghalt, ami így nyilván nem igaz. ÖStA HHStA UA, fasc. 76, Konv B. 65r–68r. Ahmed 1555. november 12-től Babócsa, előtte Görösgal bégeje volt. BOA Kamil Kepeci (= KK) 214. 5. „Szigetvár sikertelen ostroma előtt, 1555 végén, az akkor a területen működő görögali szandzsák szétválasztásával már megpróbálták új határszandzsákat létrehozni Szigetvár háta mögött, babócsai szandzsák elnevezéssel. Ennek első bégeje Báli pasa fia Ahmed volt.” FÓTI–Sz. SIMON 2024. 43, 81. jegyzet.

²³ BOA MD 2. 176 (no 1607); ÖStA Krafft 284. 490v – utóbbi forrásban a kinevezés dátuma egy nappal korábbi (október 29.).

²⁴ KÁLDY-NAGY 1977. 217; SUDÁR 2008. 230. Érdekes, hogy Haszán utódja a gönüllü agaságban, Hüsejzn aga ugyan-csak támogatta Gül Baba derviseit, csak ő egy váci szőlővel. SUDÁR 2008. 230. Talán ezzel a kegyes cselekedettel a hódoltság befolyásos családja, a Jahjapasazadék irányában akartak gesztust gyakorolni, akiknek Gül Baba kolostorának alapítása tulajdonítható. PAPP–SUDÁR 2025. 290–291.

²⁵ PETRITSCH 1989. 131; ÖStA HHStA Türkei I. Karton 13. Konv.4. 1558 VI–XII.

²⁶ Arra, hogy a nógrádi Haszán bég esetleg Prodovics Haszánnal lehet azonos Sudár Balázs hívta fel a figyelmemet, megosztva a gyűjtésében szereplő adatokat.

²⁷ FEKETE–KÁLDY-NAGY (eds.) 1962. 484–485. A nógrádi vár lovasainak fogságba esett agája, Píri kiszabadítása érdekében vett át pénzt a budai kincstártól. Píri agára, lásd FÓTI 2024b. 210.

²⁸ „S nem sok idővel azután [Haszán] az pozsgai basaságra vitettetvén...” ISTVÁNFY 2003. 326. Füleken utódja Jahjalu Mehmed bég volt, akinek a kinevezése nem maradt fenn. Következő posztja 1564. július 4-én az Arad-gyulai szandzsák lett, tehát ezt megelőzően szolgált – Haszán után – ismeretlen ideig Füleken. FÓTI–SUDÁR 2026. 36.

horvát-szlavón végvidéki főkapitánynak Zrínyi Miklós „hajdúinak” ellenséges tevékenységére és ellenlépésekkel fenyegette meg, ha az nem venné rá Zrínyit a béke betartására.²⁹ Ez a dokumentum nem csupán Haszán pozsegai jelenlétét igazolja, hanem azt is mutatja, hogy bégeként aktívan részt vett a határmenti diplomáciában és a helyi konfliktusok kezelésében. Istvánffy szerint egyébként Zrínyi Miklóst ugyanúgy megpróbálta lesre csalni Haszán egy Peakó nevű rác rab által, mint korábban Füleken tette Bebek Györggyel és társaival, csakhogy ez megghiúsult, mivel a tapasztalt Zrínyi átlátott a tervén.³⁰

Pozsegából való távozását napra pontosan ismerjük: 1563. október 18-án Esztergomba neveztek ki.³¹ Ez jelentős sikernek számíthatott egy hódoltsági szandzsákbég számára: e pozíció kulcsszerepet játszott a Habsburg–oszmán diplomáciai érintkezésekben, ezért ide katonai érdemeiken túl, diplomáciai kérdésekben jártassággal rendelkező egyéneket választottak ki. A belsőbb szandzsákokhoz képes tehát jelentékeny felelősséggel járt az esztergomi szandzsákbég feladatköre. E fokozott jelentőségnek köszönhetően Haszán volt az, aki Zál Mahmúd budai pasa dicstelen távozása után rövid ideig a budai pasát helyettesítette 1564-ben.³² Mahmúd pasa ugyanis 1564 június végén katonalázadás következtében elhagyta Budát és Konstantinápolyba távozott, ahol karrierje tovább ívelt.³³

Esztergomi bégeként Haszán aktív szerepet vállalt a török adóztatás kiterjesztésében: 1564 februárjában megfenyegette Garamszentbenedek városát és kolostorát a mindeddig megtagadott adó megfizetése ügyében.³⁴ Évekkel később, 1568-ban a frissen kinevezett hatvani bég, Sehszüvár részére kellett átadnia házszai egy részét, amelyek – mint ekkor kiderült –, a hatvani szandzsákban feküdtek. Bár az irat esztergomi Haszán bégről tesz említést, e javadalom feltehetően még füleki bégeként került hozzá.³⁵ Ami érthető annak fényében, hogy a füleki szandzsák az ellenség területébe ékelődött, s ezért a bégek igyekeztek biztosabban adózó javadalmakra szert tenni a hódoltság belsőbb, biztonságosabb részein. Esztergomi kormányzása alatt találkoztunk először legidősebb fiával: Sipek (Nógrádsipek) falu Ibrahim, Haszán esztergomi mírlivá fiának javadalma volt.³⁶

²⁹ PETRITSCH 1989. 143; cf. egy másik ügyben, uo., 144; idézi DÁVID 2020. 15; Albertus de Wyss/Albert de Wijs, a Habsburg Birodalom rezidense a Portán, csak 1563 július 5-én jelentette, hogy Haszán füleki béget Pozsegára helyezték. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 17. Konv. 4. 1563 VI-IX.

³⁰ ISTVÁNFY 2003. 326. „S nem sok idővel azután [Haszán] az pozsgai basaságra vitettetvén Zrínyi Miklóst is, szigeti kapitánt, ugyan majd szintén olyanképpen lesre venni és megcsalni próbáló, egy néminemű Peakó nevű rác rab tudván az dolgot, és attól izengetvén. De az régi okos kapitánynál, ki az törökök hiteltenségét eszébe vötte, az ő mesterségi s csalárdági véghez nem mehetének.”

³¹ BOA KK 218. 62; FÓTI 2024c. 119.

³² Csupán egy hónapig, utána négy hónapon át Arszlán bég „viselte gondját a budai pasaságnak”. GÉVAY 1841. 10.

³³ GÉVAY 1841. 9. Egy meglehetősen különös, ismeretlen információ a budai pasával kapcsolatban: Zál Mahmúd vezíri rangban Isztambulban halt meg – Gévay szerint 1577-ben. Halála után néhány évvel, 1583-ban, a Porta szeretett volna visszaszerezni egy bizonyos összeget, amit Zál Mahmúd vakufja (kegyes alapítványa) pénzből vett kölcsön a pécsi Mahmúd bég. BOA MD 52. 52 (no 112) és 109 (no 270). A pasának több helyen voltak alapításai, ezek közül legjelentősebb az isztambuli Eyüp negyedben álló épületegyüttes volt. A történet megfjtésre váró talányos része az, hogy hogyan kerülhetett ez a kölcsön éppen a pécsi béghez, aki Zál Mahmúd pasa életében egy közepes hódoltsági tisztségviselő volt, hosszú időn át tisztai kapudán. E tisztség ráadásul nem is a budai, hanem a temesvári vilájethoz kötődött. FÓTI 2024b. 218.

³⁴ PETRITSCH 1989. 148.

³⁵ BOA DFE RZd 25. 318–320.

³⁶ VELICS–KAMMERER 1886. 147. Ezt az adatot értette félre Némethy Lajos, amikor esztergomi bégnek vélte Ibrahim bin Haszánt. Valójában az apja a szandzsákbég. NÉMETHY 1900. 42.

Az Esztergomban töltött rövid időszak után Haszán karrierje tovább ívelt: 1564. szeptember 24-én egy újabb mozgalmas határszandzsák, a szolnoki élére irányították át.³⁷ A következő évben János Zsigmond erdélyi fejedelem és Miksa magyar király és császár csapatai összecsaptak, hogy eldöntsék a Tiszától keletre és északkeletre fekvő területek birtoklását. A fejedelem a szultánhoz fordult segítségért, aki segédcsapatokat küldött a temesvári pasa parancsnoksága alatt. A pasa fővezéri (szerdár) rangot kapott, és több szandzsák erejét rendelték alá, élükön a szolnoki Haszán béggel.³⁸ Istvánffy részletekben gazdagon tudósít Haszán szerepéről a hadjáratban, bár a tisztségét illetően tévedésben volt: „Azonközben jelen lőnek törökök, Bekestől szorgalmaztatván tudniillik amaz Haszon [Haszán], ki az magyaroktól filekinek, az horvátoktól Predovicsnak neveztetett, Szécsénél még Balassi János megverésével, s annakutána kevés idővel Bebeknek s Mágocsynak elfogásával híresedvén, aki Temesvárban fő vala, s az európai lovasok mesterétől, beglerbegtől, kit Hidajet Szulimán parancsolatjából visszamenni hagyott vala, az erdélyi hadaknak toldalékára hatezeren küldettetvén.”³⁹ Haszán elsőnek Pankota várát vette be, majd Debrecen környékén egyesült a budai törökökkel, illetve a fejedelem hadaival és Szatmár ellen fordultak, de sikertelenül próbálkoztak elfoglalásával. Utána Erdőd várát ugyan elfoglalták, azonban „abban az viaskodásnak veszedelmében midőn az alatta valókat sok intéssel az harcnak viszi, puskával meglőttetvén Kurt, Haszonnak képebeli s rokona, elvesze, nagy bánatjára és siralmára; úgyhogy azt az egy embert tíz Erdődhez hasonló váraknak feljebb böcsülné, s azt mondaná, hogy addig attól az elkezdett dologtól meg nem szünnék, míg győzedelmes nem lenne, s az várat megvévén az benne való oltalmazókat az megölettetett atyjafiának lelkéért mind le nem vágatná.”⁴⁰ Végül a német védők a várat feladják, a hitlevéllel elvonuló magyarokra azonban Kurd halála miatt – aki talán Haszán testvére, vagy unokatestvére lehetett, s egyúttal helyettese („képebeli”) is volt –, mégis rátámadtak a törökök és válogatás nélkül legyilkoltak mindenkit, akit értek.⁴¹

1566-ban változatlan hevességgel folytatódtak a harcok. Haszán áprilisban öt bég maga mellé rendelését kérte, hogy azokkal Eger vára ellen indulhasson.⁴² Állandó betöréseikkel az egriek jelentették a szolnoki szandzsák számára a legnagyobb veszélyforrást. 1566 augusztusa táján a füleki bégtől, akit történetesen szintén Haszánnak hívtak, 200 beslü (várkatoná) Szolnokra küldését kérte Fülek, Nógrád és Szécsény váraiból, Schwendi Lázár kassai főkapitány csapatainak közeledése miatt.⁴³ Haszán természetesen részt vett Gyula ostromában is, arra kapott utasítást, hogy csapataival akadályozza meg, hogy a vár megsegítésére segélycsapatok érkezzenek.⁴⁴ Katonai sikerei és a hadjáratban tanúsított érdemei nem maradtak jutalom nélkül, időközben előléptetésére is sor kerülhetett: 1566 augusztusának második felében Haszán

³⁷ BOA KK 74. 197. 1564. október 2-án már hiányzó javadalmaival kapcsolatban intézkedtek: BOA KK 74. 214. – 400 000 akcsét tesz ki a hásza, de csak jelentékeny hiánnyal tudták kiadni, ezért mohácsi, aladzsahiszári (Krusevác) és szendrői birtokrészekkel pótolják a hiányt.

³⁸ FODOR 1998. 828–829.

³⁹ ISTVÁNYFY 2003. 380.

⁴⁰ ISTVÁNYFY 2003. 381.

⁴¹ ISTVÁNYFY 2003. 383.

⁴² TAKÁTS – ECKHART – SZEKFŰ (szerk.) 2015. 21; BOA MD 5 (no 1008 és 1023). Az 1566. év eseményeiről lásd Tomkó összefoglalóját, további részletekkel Haszán szolnoki bég intézkedéseiről, TOMKÓ 2004. 24–26.

⁴³ PETRITSCH 1989. 176.

⁴⁴ BOA MD 5. 595 (no 1644).

temesvári pasa bocsátott ki veszikát Debrecen város polgárai érdekében.⁴⁵ Ezzel összhangban áll Szamosközi közlése is, miszerint 1566 őszén már egy Ferhád nevű szolnoki bég vett részt Tokaj ostromában.⁴⁶

1567. február 17-én Schwendi Munkácsot fogta ostrom alá, majd Huszt és a máramarosi sóbányák megszerzésével folytatta volna, de amikor híret hozták, hogy Haszán „temesvári vezér” ötezres török sereggel Jászberénynél táborozik, elállt szándékától és visszavonult.⁴⁷ Haszán kisebb erősségek feldúlása után Dédes várát foglalja el, hosszabb ostrommal: „Haszon s a törökök Egerhez s Tokajhoz közel lévő helyeken az embereket rémítenék, rabolnának, égetnének, a kicsiny erősségekre s kastélyokra mennének, s minden ellenséges dolgokat cselekednének. Mely dolgot javallván Haszon maga a törökökkel, kik nagy számosan az ő táborokban gyülekeztenek vala, semmit nem várakozván Dédes várára, mely az Perényi jószágában vala, hogy lövészerszámokkal rámenjen, azt végeze.”⁴⁸ 1567. március 31-én kelt levelében Musztafa pasa világossá tette, hogy Haszán bég csapatait csak akkor hívja vissza, ha Schwendi felhagy János Zsigmond várainak ostromával.⁴⁹ Figyelemre méltó, hogy az irat ekkor még bégeként hivatkozik rá, miközben alig egy nappal későbbi, 1567. április 1-i keltezésű levelében helyesen, temesvári pasaként szerepel. Ebben Haszán pasa a sajószentpéteri táborból írt Oláh Miklós érseknek, protestálva a Schwendi Lázár parancsnoksága alá tartozó kassai lovasok betörése ellen.⁵⁰ 1567 őszén a temesvári pasa – nevét a szultáni tanács rendeletében nem írták ki – egy távoli építkezéséhez kért segítséget: Az aladzsahiszári szandzsák nisi náhijéjában Alekszenicse (Alekszinác) falu egy forgalmas út – az Isztambulba tartó *Via Militaris* – mentén feküdt, ezért az utazók támogatása céljából itt egy karavánszeráj építésébe kezdett. A Porta elrendelte, hogy a tetőszerkezethez szükséges szegeket a vasbányáiról híres bulgáriai Szamakovból szállítsák oda.⁵¹ Haszán pasa közcélú építkezése nem egy elszigetelt eset: a Balkánt átszelő főútvonal menti építő tevékenységével a későbbiekben még találkozunk.

Az 1568. február 17. drinápolyi békekötés után a hadjáratokban vezető szerepet játszó pasát jobbnak látták eltávolítani a temesvári vilájet éléről, s egyúttal a hódoltságból is. A Porta számára kritikus fontosságú volt, hogy a határszandzsákokban és a vilájetek élén olyan személyek szolgáljanak, akik garantálják a béke betartását. A békeszerződés ratifikálása utáni politikai tisztogatás egyik fő vesztese Prodovics Haszán lett. Albert de Wijs Habsburg rezidens 1568. május 11-én jelentette, hogy Haszán pasát leváltották és az albániai Szkutariba (Iszkenderijje/Shkodra) helyezték át, utóda a kaffai bég lett.⁵² A kinevezések központi listája (*tevcih defteri*) pontosítja a dátumot: már valamivel korábban, 1568. március 20-án kinevezték Haszánt Iszkenderijjébe, félmillió akcsés fizetéssel.⁵³ A leváltás valódi okát évekkel később tisztázta Szokollu Mehmed

⁴⁵ FEKETE 1926. 27. Ugyanakkor még 1567 elején is tárgyalták a Portán néhány szolnoki bégeként jegyzett beadványát. KARÁCSON 1914. 84.

⁴⁶ SZILÁGYI 1876. 65; TOMKÓ 2004. 26.

⁴⁷ ISTVÁNFFY 2003. 445.

⁴⁸ ISTVÁNFFY 2003. 447.

⁴⁹ PETRITSCH 1989. 179–180.

⁵⁰ PETRITSCH 1989. 180. Temesvári pasaként további említései, uo., 181–182.

⁵¹ BOA MD 7. 43 (no 122).

⁵² ÖStA HHStA Türkei I. Karton 24. Konv. 2. 1568 V; KARÁCSON 1914. 89.

⁵³ BOA Maliyeden Müdevver (= MAD) 563. 216. Korábbi posztjaként csak annyit tüntettek fel, hogy mírmírán, azaz beglerbégi posztjára utaltak Temesvár említése nélkül. Egyúttal pasának szólították.

pasa nagyvezír. 1572-ben írt levelében kijelentette II. Miksának, hogy Haszán temesvári pasát a békeszerződések elleni cselekedetei miatt távolították el, de csupán lefokozták, mégpedig szendrői szandzsákbéggé.⁵⁴ Utóbbi, már egy jóval későbbi tisztsége volt, a nagyvezír több ki-nevezését is „átugrotta”, de a magyarázat egyértelművé tette, hogy az 1568-as leváltás politikai háttérű volt, és a Porta nem bukott emberként, hanem átmenetileg fegyelmezett és lefokozott tisztviselőként kezelte Haszánt.

Az Iszkenderijjébe való áthelyezés után Haszán bég megpróbálta stabilizálni és stratégiai-lag átrendezni saját és családja jövedelmi bázisát. Ezt a szándékot tükrözi több javadalomnapló, amelyek egy bonyolult birtokügyletet dokumentálnak. Az 1568 júniusa és 1569 április közötti változásokról vezetett javadalomnapló tartalmazza az iszkenderijjei Haszán bég ház-birtokának egy speciális elemét, az úgynevezett „bárhol birtokoljon is szandzsákot” formulával bírt csifliket. Ezek a szandzsákbégek és pasák birtokközpontjának tekinthetők és szolgálati birtokokkal ellentétben tisztségük változásakor is megtarthatták azokat. Haszán bég csiflikje esetében több forrásból össze tudjuk rakni az ügylet menetét és a mögöttes szándékot is megérthetjük, ami túlmutat az egyszerű anyagi haszonszerésen. Temesvári pasaként egy ilyen „bárhol birtokoljon is szandzsákot” kitéllettel bírt csifliket a kecskeméti náhijében, Abony faluban birtokolt. Tezkeréje szerint ezt elcserélte Szokollu Musztafa budai pasával egy közel hasonló értékű, 26 225 akcsényi javadalomra, amely a Szerémségben volt, ahol a budai pasáknak hagyományosan érdekeltségük (házaiak egy részét itt adták ki nekik) volt a vilájet megalapítása óta.⁵⁵ A birtoktest a grigorofcsai (szentgergelyi) náhijében feküdt, és Grigorofcsa városából, valamint Kis Remete, Iljás (Illyési) és Disznós falvakból állt.⁵⁶ A szerémi szandzsák timár deftere néhány hónappal később tovább árnyalja a birtokügylet mögötti szándékot: Haszán pasa Ibrahim nevű fiának juttatta e birtokrész. Ibrahim ziámetjének részeként látjuk Grigorofcsa városát, és a nevezett falvakat. Más birtokelemekkel kiegészítve így egy komolyabb, 40 000 akce jövedelmet biztosító szerémségi ziámethez jutott a fia. Egy további tezkere viszont azt tanúsítja, hogy e nemes gesztus valójában egy egyszerű birtokcsere volt: Haszán, aki ekkor már Bosznia bégeként szerepelt az iratban, szerémségi „bárhol birtokoljon is szandzsákot” típusú házait elcserélte Ibrahim fiának a temesvári szandzsák pancsovai náhijéjében található, és a delibláti homokpusztán fekvő hasonló javadalmával.⁵⁷ További érdekes részlet, hogy ehhez a temesvári ház-részhez csatoltak egy fontos boszniai várost is: a kobasi (Kobaš) kádi indoklása szerint Banja Lukában a boszniai bégeknek *köşkje*⁵⁸ van, de ez eddig Ferhád, a gradiskai dizdár (várnagy) timárjának a része volt. Mivel méltatlan volt, hogy mások timárján lakik a bég, ezért a várnagyot birtokcserével máshová helyezték, aminek következtében Haszáné lehetett Banja Luka is. A történelem ismeretében feltételezhetjük, hogy Haszán szándéka a speciális hódoltsági javadalomrész cserélgetésével az lehetett, hogy visszakerüljön a temesvári vilájet meghatározó birtokosai közé. Dicstelen távozása után nyilvánvalóan ismét a temesvári pasa posztja lebegett a szeme előtt.

⁵⁴ PETRITSCH 1989. 219–220; DÁVID 2020. 18.

⁵⁵ FÓTI–DEMETER 2026.

⁵⁶ BOA Timar–Zeamet Ruznamçe Defterleri (= DFE RZd) 25. 513–514.

⁵⁷ BOA DFE RZd 28. 997–998. A török kori tájhasználat szempontjából érdekesek az itt található birtoktest elemei: Deli Blata, Szredna Deli Blata, Vizics Deli Blata, Szikes? és további falvak. Több szempontból is rendkívül előnyös fekvésű volt e javadalma: közvetlen közelében feküdt a Duna másik partján Szendrő és egyaránt könnyen elérhető volt innen Belgrád és Temesvár is.

⁵⁸ Villa, nyárilak, pavillon, kisebb palota. Ebből származik a kioszk szó.

Bár e célját nem érte el, a Portán úgy döntöttek, hogy közelebb engedik Haszánt a határvidékhez: előbb ismeretlen időpontban Hercegovinába helyezték át, majd onnan 1569. május 14-én Boszniába.⁵⁹ Iszkenderijjébe a következő béget 1569. február 7-én nevezték ki, tehát ekkor, vagy valamikor ezt megelőzően kerülhetett Haszán Hercegovinába. 1569. október 24-én már utódját, Szinán hercegovinai béget nevezték ki Boszniába.⁶⁰ (Ő már a korábbiakban említett Szinán Boljanić lehetett, aki a hercegovinai Boljanići faluból származott [ma Montenegró]). Ez a gyors leváltás egy újabb politikai konfliktusra utal. A kinevezések központi listájából derül ki, hogy Bosznia után Haszánt ismét hosszasan várakozási állományban (mázúl) tartották, mivel csak 1570. március 6-án foglalhatta el a következő posztját a szerbiai Szendrőn (Semendire/Smederevo),⁶¹ ezzel egyúttal deliblái csiflikje közvetlen közelébe kerülhetett. A Boszniából való elbocsátás és a várakoztatás okát a Habsburg rezidens jelentése fedi fel: Haszán ismét megsértette a fegyverszünetet, s ezért kegyvesztett lett.⁶² Musztafa budai pasa novemberben már ezt írhatta Miksának: „Ennek elotte jrth vala fld. az Hazan passa felol hogy myuel myndon jgyokozete arra volna hogy te fldt es az my kegielmes feyedelmönketh haborusagra jnditana, my az fld. kedueyerth azonnal jrnk, az my kegielmes feyedelmönk feö vezyrenek Mehemmet passanak, meli Mehemmet passa, az my kyansagunk es fld. akarattia zorent tyztet el votte es mastan semmy tyzty nincien...”⁶³ Haszán természetesen továbbra is arra törekedett, hogy visszakerülhessen a temesvári beglerbégség élére, s e cél érdekében a krími tatár csapatok alárendelésével kívánta megerősíteni haderejét: „Ez a Haszán pasa miután egy ideig letéve volt, a tatár khán fiával barátkozott s folyton a tatár khánnak és fiának jóságát érezte, mivel pedig ők felséges padisáhunknak régi szolgálói és rájai voltak, azok kedvéért Szemendre szandsájkját kapta meg. A temesvári beglerbégséget ismételten is újra kérte a maga számára s azt a kegyelmet kérték, hogy húszezer tatárral néhány mirzát adjunk melléje, hogy Szegeden és azon a környéken együtt állomásozzanak. Ámde mivel Boszniában csak öt-tízezer ember fölött rendelkezett s mégis a békével ellenkező dolgot merészeli, ha ennyi kegyetlen tatárral rendelkezik, akkor éppen nem lesz megfékezhető s a békével ellenkező dolgot tesz, azért e kedvezmény nem adatott meg neki. Mindez csupán a barátság és a köztünk levő jó viszony fenntartása végett történt.”⁶⁴ Úgy tűnik, hogy a béke pártján álló nagyvezírek köszönhetően menekült meg a Duna–Tisza köze attól, hogy a tatárok 1571-ben itt teleljenek. Mehmed nagyvezír és Musztafa pasa elvárása ellenére Haszán az új állomáshelyén, Szendrőn sem fogta vissza magát: feltartóztatta Eduardus de Provisionali császári követet, s ezzel nem csak a Habsburg uralkodót, de Musztafa budai pasát is magára haragította, aki korábban vendégül látta Provisionalit és minden igyekezetével a béke betartása mellett állt. Érthető, hogy sértette a követ tevékenysége, hiszen az éppen a Haszánhoz hasonló határbégek portyázásaira panaszkodott a Portán. Október elején Musztafa pasa ráparancsolt Haszánra a Belgrádon feltartóztatott követ

⁵⁹ BOA MAD 563. 215 – itt pasának szólítják, és „bárhol birtokoljon is szandsákok” formulával birt hászrészét is említik, melyről külön berátot állítottak ki. Ezek az adatok segítséget jelentenek egyértelmű azonosításánál.

⁶⁰ BOA MAD 563. 215.

⁶¹ BOA MAD 563. 47.

⁶² ÖStA HHStA Türkei I. Karton 25. Konv. 4. 1569 X–XII. Már 1569. október 26-án értesültek letételéről.

⁶³ TAKÁTS – ECKHART – SZEKFŰ 1915. 39–40; Szokollu Mehmed nagyvezír maga tájékoztatta Miksa császárt a leváltásról: „komolyan törekszünk arra, hogy elbánjunk azokkal, kik dicsőséges Felsőgednek felséges, hatalmas padisáhunk magas Portájával való barátságát megbontani szándékoznak. Miként azelőtt a régebbi temesvári beglerbég pasa, mikor boszniai bég volt, a barátsággal ellenkező dolgot cselekedett s ezért a boszniai vilájet bégségéből letéttetett.” KARÁCSON 1914. 97.

⁶⁴ KARÁCSON 1914. 97.

azonnali elbocsátása ügyében.⁶⁵ Nem tudjuk pontosan mikor távozott Szendrőről, de utódját, aki ismét a hercegovinai Szinán volt, 1572. május 21-én nevezték ki Szendrőre.⁶⁶ Ungnád Dávid császári követ Isztambulba tartva május 11-én érkezett Belgrádba, ahol még Haszán látta vendégül: „12-én itt maradtunk, és Haszán pasa engedélyével aki korábban temesvári pasa volt, most azonban szandzsákbég itt, Fehérvárott [Nándorfehérvár], megtekintettük a várost és a várat ... Az említett várat számos török őrzi, Haszán pasa pedig a város előtt építtette fel a házát.”⁶⁷

Haszán ezután ismét hercegovinai bégeként tűnik fel, ami talán bégcserét sejtet Szendrő és Hercegovina között, vagyis ezúttal nem mázúlként várta következő megbízását. Haszán pasa hercegovinai tevékenységét a kulcsfontosságú erőd, Nova (Hercegovni) váráért folyó csaták jellemezték. A délszláv szakirodalom úgy tudja, hogy a ciprusi háború alatt a velencei flottaparancsnok ideiglenesen meghódította a várost.⁶⁸ 1572 júniusában a hercegovinai Haszán béget arra utasították, hogy védje meg Novát az összegyűlt hitetlenektől, akik a várat ostromolták.⁶⁹ Ekkor mintegy 80 hajóból álló flotta vette ostrom alá, amit még az előző hercegovinai bég Szinán jelentett a Portára.⁷⁰ Haszán miután sikeresen megvédte az erődítményt, a klisszai szandzsák őrzésére rendelték ki.⁷¹ A szultáni tanács egy másik parancsa szerint 1574 februárjában a szerémi béghhez intéztek utasítást, hogy nyújtson segítséget Haszán hercegovinai bégnak a mozgó ellenséggel szemben, akik ismét Nova várát és hercegovinai területeket veszélyeztettek.⁷²

1573 májusában Hercegovinán utazott át a velencei küldöttség Isztambulba.⁷³ A Porta tartott Haszántól, ezért előre figyelmeztették, hogy ne akadályozza a velenceiek mozgását, és adjon melléjük kíséretet a veszélyes helyeken.⁷⁴ Soranzo naplójában megemlékezett Hercegovinát érintő útjukról, s azt látjuk, hogy Haszán ezúttal tartotta magát a Porta kéréséhez: „Noha a követséget útközben mindenütt szívélyesen fogadták és ajándékokkal tisztelték meg, különösen kitűnt közülük Haszán pasa, a kotari⁷⁵ határvidék vajdaságának szandzsákbégje. Őt egy hegyek közötti faluban találtuk, sátrak alatt tanyázva, több mint 1500 ember társaságában. Igen szép látványt nyújtott a sok egybegyűjtött sátor; úgy tűnt, mintha egy egész sereg táborozna ott védelemre készen.”⁷⁶ A délszláv szakirodalom – raguzai szenátusi jegyzőkönyvek alapján – úgy tartja, hogy 1574 áprilisáig töltötte be a hercegovinai szandzsákbég tisztségét.⁷⁷

Haszán ekkoriban élénk diplomáciai levelezést folytatott egy Pavel Bridović nevű török kémmelel, aki valójában a bécsi udvar Raguzában működő, kereskedőnek álcázott titkos levelezője volt és a fedőnév mögött a szlavóniai Kaproncáról származó kalandor, Kenderessy István

⁶⁵ TAKÁTS – ECKHART – SZEKFÜ 1915. 43; ÖStA HHStA Türkei I. Karton 27. Konv. 1. 1570 X; PETRITSCH 1989. 210, 212.

⁶⁶ BOA MAD 563. 47.

⁶⁷ KOVÁCS (ford.) 1986. 37.

⁶⁸ KORIĆ 2015. 78, 80.

⁶⁹ KORIĆ 2015. 78.

⁷⁰ BOA MD 19. 90 (no 197). Az ekkor szendrői bégeként szolgáló Szinánt később is kirendelték Haszán mellé, Nova őrzésére. BOA MD 19. 152 (no 320–321).

⁷¹ BOA MD 19. 90, 93 (no 198 és 201).

⁷² BOA MD 23. 280 (no 599). ...*Nova ve Hersek sancağına müteallık yerlere pür zarar erişdirmek ihtimalı olub...*

⁷³ KORIĆ 2015. 93.

⁷⁴ BOA MD 21. 299 (no 705).

⁷⁵ Ravni Kotari vidéke, Zára környékén.

⁷⁶ MATKOVIĆ 1895. 2; KORIĆ 2015. 93.

⁷⁷ POPOVIĆ 1970. 98.

állt.⁷⁸ Haszán ekkoriban néhány levelében magát „Hercegovina és Kara Dağ” szandzsákbégjének titulálta (Kara Dağ ’Fekete Hegy’, azaz Montenegro).⁷⁹ Bár ilyen elnevezésű szandzsák a hivatalos iratokban nem fordul elő, kijelentése mögött valós közigazgatási átrendeződés állt: a bevehetetlen kotori erődítmény megszorongatása céljából azt javasolta, hogy építene a Kotorral szomszédos montenegrói vidéken egy palánkot, ezáltal pedig Kotor gabonaellátása el lenne vágva. A Porta kedvezően fogadta az indítványt, és az érintett területet Kara/Karaca Dağ náhije néven szandzsákhöz csatolta.⁸⁰ Bár ebből Haszánnak 130 000 akce becsült jövedelme keletkezett, ő még tovább is terjeszkedett volna, de a délről szomszédos dukagini szandzsák bégje, aki szintén területe kiterjesztésében gondolkodott, ez ellen hevesen tiltakozott.⁸¹

Prodovics Haszán következő állomáshelyéről csak utólag, közel két évvel később értesülünk: 1576. január 29-én egy Haszán pasát Pozsegába neveztek ki, korábbi szandzsákként pedig Nikápolyt adták meg.⁸² Pasai címe és házaiból származó jövedelme is kétségtelenné teszi, hogy Prodovics Haszánról van szó. 1575 decemberében „korábban Nikápoly szandzsákbégje Haszán bég” levelet írt a Portára kethüdája (helyettese) halála miatt: megüresedett ziámetjét saját fia, Musztafa számára kérte meg, mely a szendrői szandzsák havái náhijében (ez Belgrád közvetlen szomszédóságát jelenti) helyezkedett el.⁸³ Néhány nappal később a javadalomnaplóban azt rögzítették, hogy Haszán bég az új szultán trónralépése (*cülus-i hümayun*) alkalmából abban a megtiszteltetésben részesült, hogy egy javadalomrészt kapott a szendrői szandzsák lomnicai náhijében, a „bárhon birtokoljon is szandzsákot” kitélletel. A birtoktest fő eleme egy palánkvár volt: Palanka-i Dzsened-i Ak Kenisza (ma Smederevska Palanka) – ennek jelentőségére alább visszatérünk.⁸⁴ Ez alkalommal is volt nikápolyi bégnak neveztek, úgy tűnik ismét mázúl lehetett január végi új kinevezéséig. Ugyanekkor egy másik fia, Mehmed bin Haszán bég lomnicai ziámetjét is feljegyezték a javadalomnaplóba.⁸⁵ Első megközelítésre felmerülhetne az azonosság elutasítása: Prodovics fiát, mint korábban bemutatott Ibrahimnak neveztek, és Haszánt ekkor már nem bég, hanem pasa cím illette meg. A bégfik apja mégis kétségkívül Prodovicssal lehet azonos: a szendrői szandzsák javadalmairól készült kimutatásban Haszán pasa két fiának, Mehmednek és Musztafának a ziámetjeit jegyezték fel. Nemcsak pasának neveztek apjukat, de a forrás keletkezésekor éppen Haszán volt Szendrő szandzsákbégje.⁸⁶

⁷⁸ SZAKÁLY 1995. 257; a hercegovinai bég leveleit kiadta, Ivić 1923 477–494; POPOVIĆ 1973. 293–299; Haszán pasa és Bridović levélváltásai, ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 2. 1573 I-IV, ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 3. 1573 V-IX, ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 4. 1573 X-XII s.d.

⁷⁹ PETRITSCH 1989. 234, 235.

⁸⁰ BOA MD 19. 239 (no 490).

⁸¹ BOA MD 19. 342 (no 682).

⁸² BOA KK 262. 19; kinevezéséről szinte azonnal értesültek a bécsi udvarban is, ÖStA HHStA Türkei I. Karton 32. Konv. 3. 1576.I-IV.

⁸³ BOA RZd 42. 130. Havái: „egy mérföldre Nándorfehérvártól egy várban pihentünk, melyet törökül Avalának, magyarul Zsarnónak hívnak.” Kovács (ford.) 1986. 38. Török neve Güzelce Hisar, melyet 1442-ben a középkori Zsarnó romjain emeltek. FODOR 2019. 66, 90. jegyzet.

⁸⁴ BOA RZd 42. 133.

⁸⁵ BOA RZd 42. 136.

⁸⁶ Ezt a defter Velics és Kammerer számos pontatlanságot tartalmazó, mostanra már elavult forráskiadása „1565?” körülire becsülte. A benne szereplő, szendrői ház-birtokrészrel rendelkező hódoltsági bégek archontológiai adatai alapján bizonyos, hogy valamikor 1570–1571 körül keletkezett (Ferahád szekszárdi bég hivatali ideje datálja leghatározottabban: 1570. május 7. – 1571. június 26. között volt a szekszárdi szandzsák első embere). VELICS–KAMMERER 1890. 737. Mint láttuk, ez éppen egybeesik Prodovics Haszán szendrői tisztségével.

Szükséges alaposabban kitérni a lomnicai javadalmában szereplő egyik helysége: Palanka-i Dzsened-i Ak Kenisza Gorna Vitinci pusztával (szó szerint „Fehértemplom Új Palánkja Gorna Vitinci pusztával”). Ez a palánkvár Szendrő és Jagodina között nagyjából félúton az Isztambul Belgráddal összekötő főúton helyezkedett el. Stephan Gerlach 1578 júliusában utazott át rajta: „Bünc⁸⁷ vagy Nagypalánka, más néven Ak Kilisze⁸⁸; itt volt a huszonhetedik éjszakai szállásunk ... Egy domb oldalán fekszik lakóinak fele török, zaimok, más néven hadinépek lakják. Különb en ez a palánk magas, négyszögletes kerítés, melyet sárral tapasztottak be, nem igazi erősség ... Korábban Haszán pasa emelte ebben a formában – az itt gyakran előforduló – gyilkosok ellen.”⁸⁹ A leírásból kitűnik, hogy Prodovics Haszán pasa volt az, aki a palánkvárt megerősítette és kiépítette, s később ezen érdeméért cserében neki adományozták javadalomként. A szendrői szandzsák H. 980 (1572 május – 1573 május) közé tehető tahrir deftere szerint „az említett palánkot Gorna Vitinci pusztán nemes uralkodói parancs alapján emelték, s mivel Ak Kenisza pusztához közel volt, Ak Kenisza palánkja néven ismert. A jövő menő utazók útiállomása.”⁹⁰ Lakosai *derbend* (megerősített átkelőhely) kiváltsággal rendelkeztek. A későbbiekben már nem Ak Keniszének, hanem Haszán pasa palánkjának nevezték.⁹¹ Evlia Cselebi utazásai során többször is átutazott rajta és megemlítette, hogy „Vezir Haszán pasa palánkjában” dzsámi, hammám, fogadó és bazár is található, s ezek mind „Gázi Haszán pasa” alapításai.⁹² Ezek az építkezései, akár csak a korábban tárgyalt, Alekszinácban épített karavánszerája is világosan mutatják, hogy Prodovics Haszán tudatosan fejlesztette a Via Militarist, és közcélú építkezéseivel igyekezett elnyerni a szultán kegyeit és a központi adminisztráció elismerését. Ezzel nem csupán hivatali előmenetelét próbálta biztosítani, hanem spirituális és morális legitimációt is keresett, amellyel a birodalom legbelső köreiből kívánt integrálódni.

Pályája utolsó szakaszát Habsburg rezidensi jelentésekből ismerjük: 1576. elején – immár másodjára – Pozsegába került, ahol nyughatatlan és harcias személyisége rögtön előbújt: szeptemberben arról értesítették a Habsburg udvart, hogy „Haszán pozsegai szandzsákbég, aki a sziget-i háború előtt temesvári beglerbég volt hét foglyot küldött be, bevett egy kastélyt állítólag”, vagyis változatlanul folytatta korábbi, a béke ellenére való rajtaütéseit.⁹³ Ez azonban már egy megkésett jelentés lehetett, amely talán egy korábbi incidenst rögzített, ekkorra Haszánt már leválhatták. Bár egyes kutatók úgy vélték, hogy Haszán egészen a következő pozsegai bégig, Mahmúdig irányította Pozsegát,⁹⁴ sőt pozsegai bégeként halt meg, ez téves: a Habsburg rezidens 1576 szeptemberében egy Mehmed nevű pozsegai bégről tudott, aki *ex sorore nepote* a pasának (= a pasa, feltehetően Szokollu Mehmed nagyvezír, unokaöccse volt).⁹⁵

Utolsó tisztségviselésének helyszíne felettébb emblemikus. Bár hivatalos kinevezését nem ismerjük, számos levélből és jelentésből kitűnik, hogy visszakerült pályájának korábbi,

⁸⁷ E furcsa név mögött gyaníthatóan az eltorzult török *büyük* 'nagy'szó állhat, mivel a helységet nemcsak Gerlach, de a későbbi török források is olykor Büyük Palanka-nak, azaz Nagypalánkának nevezték.

⁸⁸ A *kenisa* és a *kilise* szavak egyaránt templomot jelentenek. Használatuk ingadozott.

⁸⁹ Kovács (ford.) 1986. 244.

⁹⁰ BOA Tapu-Tahrir defterleri (= TT.d) 517. 219.

⁹¹ A 18. század elején is e néven volt ismert. MILOŠEVIĆ 2011. 317–341.

⁹² DAĞLI – KAHRAMAN – SEZGIN 2003. 185.

⁹³ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 33. Konv.3. 1576.VIII-IX.

⁹⁴ DÁVID 2020. 18–19, 27.

⁹⁵ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 33. Konv.3. 1576.VIII-IX.

meghatározó helyszínére, Fülekre. Legkorábbi adatunk erre 1576. április 21-e, amikor Zay László véglesi és varabói főkapitány Haszán füleki béggel levelezett.⁹⁶ Mivel azonban ez a dátum ellentmondásban áll Haszán fentebb tárgyalt szeptemberi portyázásával, a keltezés kritikával kell kezelnünk. E bizonytalanságot oszlatja el Musztafa pasa december 12-én Ernő főherceghez írt levele, mely világosan kifejti a füleki bégcseré körülményeit: az előző eljárót a császári panaszok miatt mozdították el, az új bég érkezését pedig egy súlyos incidens zavarta meg: „Im mastan jsmeg az minemw dolgok törtentenek mikor Hazan passat az fwleki tiztben be kisertik volna, kinel az mi kegielmes feidelmwnk paranciolattia volth, hogi sok nepet ne tartana mellette kik miat az frig ellen valamy ellenközö dolog ne törtennek, azokban hatra kwldöt uolt es mikoron Vj szazra erköztenek volna, 9. die Decembris az egriek es az körniwl valok reaiok wtöttenek, eözueröket minden draga marhakkal penzel ezwst marhauul, es ket fő vaidaiuval el vittek skit vgian oth le vagtanak.”⁹⁷

A következő év februárjában Mehmet Cselebi budai ágens is felidézte a történeteket, elpanaszolva, hogy az egri végváriak Szolnok közelében (az említett Újszásznál) elrabolták Haszán füleki bég lovát és öszvérét.⁹⁸ Az események végül tragikus fordulatot vettek, és pályafutása tragikus véget ért: 1577. április 2-án Ungnád Dávid azt jelentette Rudolf császárnak, hogy Haszán füleki bég halott.⁹⁹ Elrabolt javainak ügye még hosszú ideig árnyékot vetett a diplomáciai kapcsolatokra.¹⁰⁰ Százezer akcsényi ingóságait, lovait és öszvéreit, embereivel együtt fogták el a végváriak.¹⁰¹ Végül a legmagasabb szintre terelődött a kérdés: Murad szultán levelet küldött a császárhoz Haszán füleki bég meggyilkolása miatt,¹⁰² és még 1578 februárjában is panaszkodott Musztafa pasa Rudolfnál a Haszán pasához tartozó elragadt javak ügyében.¹⁰³ Mivel a „hitelenek” ölték meg, Evlia Cselebi joggal nevezte gázinak, azaz hitharcosnak. A központi lista Fülekek fejezetéből az tűnik ki, hogy a Porta igencsak gyorsan cselekedett a halálhír után: Ferhád korábbi nógrádi béget már 1577. április 1-én Fülekre helyezték át.¹⁰⁴

Az életpálya áttekintése után érdemes összefoglalni Haszán délszláv származására vonatkozó adatainkat, melyek kulcsfontosságúak karrierje háttérének megértéséhez. Egyik lehetőségünk szerint Haszán horvát származású volt: Szlavóniában található Prodavíz vára (Istvánffyánál Prodivisia,¹⁰⁵ horvátul Zamak Prodavić), mely a Kapronca-Kőrös megyei Virje területén feküdt, és neve már 1264-től Predeuych, 1270-ben Prodeuch alakban szerepelt. E kettős névalak jól magyarázná azt, hogy Istvánffyánál miért váltakozik a Prodovics és a Predovics alak. Természetesen azzal is számolhatunk, hogy Istvánffy éppen a számára ismerős szlavóniai vár nevének kétféle

⁹⁶ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 34. Konv.2. 1576.XI-XII. A levél három példányban is fennmaradt, azonban e példányok elhelyezkedése a Turcica-iratok későbbi csomóiban önmagában is bizonytalanná teszi az áprilisi keltezés helyességét.

⁹⁷ TAKÁTS – ECKHART – SZEKFŰ 1915. 132–133.

⁹⁸ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 34. Konv.3. 1577. I-II.

⁹⁹ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 35. Konv.1. 1577. III-IV.

¹⁰⁰ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 35. Konv.2 1577. V-VII.

¹⁰¹ BOA MD 30. 136 (no 329).

¹⁰² ÖStA HHStA Türkei I. Karton 36. Konv.1 1577. X-XII. und s.d.

¹⁰³ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 36. Konv.2 1578. I-III

¹⁰⁴ BOA Bab-i Asafi, Ruus Kalemi defterleri (= A.RSKd) 1461. 12. A központi lista Fülekek fejezetében csak a berát (adománylevél) kiállításának dátumát írták be – 1577. július 25. Ferhád karrierjére, FÓTI 2026.

¹⁰⁵ ISTVÁNFY 2003. 82.

alakváltozata hatására használta Haszán nevét ilyen váltakozó formában. Fontos azonban kiemelni, hogy a Prodović családnév ma a Balkánon annyira széles elterjedtségű, hogy a névadó helységek körét semmiképpen sem lehet csupán a szlavóniai várra korlátozni.

A vizsgált adatok alapján egyértelműen kirajzolódik Haszán kötődése a boszniai–hercegovinai régióhoz, mivel pályáját végigkísérték a hercegovinai (és egy boszniai) kinevezések. Eközben többször is a befolyásos hercegovinai Boljanić-klán tagjaival cserélt helyet: első hercegovinai kormányzásánál elődje Hüsejzn Boljanić volt, utódja pedig ennek testvére Szinán (Függelék II). Második kormányzásánál 1572-ben ismét Szinántól vette át Hercegovinát. Boszniában a bégek sorában Haszán előtt szintén Hüsejzn Boljanić állt, őt követően pedig ismét Szinán következett. Végül Szendrón is éppen Szinán Boljanić vette át a szandzsákbégi teendőket Haszántól. Pályafutásuk ilyen mérvű szoros összefonódása az oszmán közigazgatás alapvető mozgatórugójára, az *intisap* (politikai klientúra) rendszerére mutat rá. Hercegovina a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a helyi születésű Boljanić és Szokollu családok érdekerületének számított. Szinán Boljanić Szokollu Mehmed nagyvezír hűgát vette feleségül,¹⁰⁶ amit a korszak Habsburg rezidense is megerősített 1573-ban, egyik Bécsbe küldött jelentésében.¹⁰⁷ Az, hogy Haszán e hagyományosan családi alapon kormányzott altartományba kerülhetett, és szinte „váltófutásban” osztozott velük a méltóságokon, erős bizonyíték arra, hogy a helyi klánok hálózatához kötődhetett, s ezen elit körének közvetlen bizalmasa vagy szövetségese lehetett. Haszán minden bizonnyal a Boljanić–Szokollu frakció pártfogoltjaként, vagyis az ő politikai ’kapujukhoz’ tartozva nyerhette el kinevezéseit és bukásait követően sem szorult ki e körből, sőt fontos szandzsákokat bíztak rá. Ez a bizalmi viszony magyarázza a posztok egymás közötti rotációját is, hiszen a Porta gyakran ezen informális hálózatok mentén delegálta a hatalmat a stratégiai fontosságú határvidékekre.

Haszán származására a legfontosabb bizonyítékot a Habsburg források nyújtják. Amikor halála ügyében sorban születtek a jelentések, 1577. április 30-án Ungnád egyik Rudolfnak címzett iratában Potur Haszán füleki bégről beszélt.¹⁰⁸ Ez a jelzője korábban is felbukkant: 1566-ban a budai Jahja deák a szolnoki béget szintén Potur Haszánként említette.¹⁰⁹ Hasonló ragadványnévvel illették Szári Ali szigetvári béget is, aki a perzsa hadjáratokat leíró krónikákban Potur Ali pasa néven bukkant fel, és akit egy másik krónika Bosznavi (azaz boszniai) Ali bégeként említett.¹¹⁰ A szerb nyelvben *poturica* ‘török hitre tért ember’, *poturčenjak* ‘eltörökösödött személy’ jelentéssel bír.¹¹¹ Noha a köznyelvben e jelző gyakran gúnyos éllel párosult, Haszán esetében a fogalom egy mélyebb, intézményesült háttérre is utalhat: a *poturnak oğlanları* (poturnák fiúk/ifjak) a szerájban nevelkedett szolgák egy speciális kategóriáját jelentették: olyan muszlim újoncokat értettek alatta, akiket a *devşirme* (gyermekadó) keretében soroztak be. Ebbe a körbe

¹⁰⁶ POPOVIĆ 1970. 97; HODŽIĆ 2019. 204.

¹⁰⁷ Ungnád Dávid 1573 június 30-án érkezett Belgrádba, ahol rögtön meg is betegedett. A helyi oszmán tisztviselőről, Szinánról megjegyzi, hogy Mehmet pasa nővérének a férje. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 3. 1573 V-IX.

¹⁰⁸ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 35. Konv.2 1577. V-VII

¹⁰⁹ 1566. április 1. A budai török deák Pethő Jánosnak. TAKÁTS – ECKHART – SZEKFŰ 1915. 20. „Towabba az zolnaky Potur Hazon bek az chazartol ot beket kert mellye hog az magarok táborat meg vthy es Eger varath meg egethy azért az zegedy hatwany nowegrady zecheny es fyleky beket mellye attak...”

¹¹⁰ SAĞIRLI 2000. 406 (fol. 150b); FÓTI 2024a. 157.

¹¹¹ LEVASICS–SURÁNYI 1988. 458. Potur: „Sobriquet des chrétiens qui se sont nouvellement faits musulmans.” –KAKUK 1973. 331.

a Balkánon, különösen a Boszniában és Hercegovinában élő, honos muszlim családok sarjai kerültek be, akik így kivételezettek voltak a tradicionálisan keresztényekre kirótt *devşirme*-rendszerben, neveltetésük pedig megnyitotta az utat számukra magasabb tisztségek felé. Potur jelző tehát nem csupán származási helyre utalhat, hanem egy kiváltságos társadalmi csoportra is. A közelmúltban Kadrić tanulmánya vetette fel, hogy a két Boljanić testvér, Hüszejn pasa és Szinán bég is ezen *poturnak* kategóriába tartozott.¹¹² Pecsevi közlése szerint „Potur Hüszejn pasa” a háremből kikerülve, a palota étékfogói (*çaşnigir*) közül emelkedett fel.¹¹³ A köztük és Haszán között fennálló szoros kapcsolat miatt indokolt vizsgálni Haszán esetleges udvari hátterét is. Első tisztsége, a budai gönüllű agaság, e szempontból különösen figyelemre méltó: úgy tűnik, hogy ezt a posztot rendszerint a szultáni udvar közvetlen szolgálatában álló, megbízható káde-rekkel töltötték be. Szerencsés helyzetben vagyunk, mert két utódját is ismerjük a budai gönüllű agaságban: egyik Hüszejn volt, aki épp az udvar étékfogói (*çaşnigir*) közé tartozott.¹¹⁴ A következő aga, Kürekçi Haszán szintén az étékfogók közül lett kiválasztva.¹¹⁵ Ezek szerint ebben az időszakban ez egy tipikus karrierút volt a budai gönüllű agák számára, ami Prodivics lehetséges pályakezdését illetően is meghatározó tényező. Ez a tendencia – miszerint a posztot rendszerint az udvar belső köréhez tartozók nyerték el – felveti annak lehetőségét, hogy Prodivics is a palota szolgálói közül indulva futott be karriert. Ám közvetlen levéltári forrás hiányában ez egyelőre csupán feltételezésként kezelhető, amely további bizonyítást igényel.

Prodivics Haszán személyének a határvidéki muszlim közösségekben élvezett tekintélyét azonban nem csupán hivatali karrierjének dinamikája, hanem a vallásos népi emlékezet is megőrizte. Haszán pasa alakja egy-egy villanásra felbukkan a híres délvidéki sejh, Muszlihuddin Efendi legendájában is, aki a szerémségi Mitrovicában (Szávaszentdemeter) élt és a térség derviseinek egyik legnagyobb tekintélynek örvendő spirituális vezetője volt. Hadjáratok és portyák előtt gyakran keresték fel a sejhét különböző főemberek, hogy a közbenjárását és segítségét kérjék. Gázi Haszán pasa Grigorofcsa (Szentgergelyi) városában kereste fel a mestert – mint említettük, fiának javadalma épp ez a város volt¹¹⁶ –, hogy megkérdezze tőle: miként győzhetnék le a „Kursity nevű átkozottat” (Krusics János korponai kapitányt). A sejh tanácsa mindössze annyi volt, hogy a csata előtti éjszakát pihenéssel töltsse. Az adott este, miközben pajzsára támaszkodva aludt, látomása volt: harcosok serege csatlakozott hozzá, és küzdelemre buzdították. Rögvest összeszedte magát és reggel az ellenségre rontottak. Aznap melléjük állt a hadiszerencse és Kursityot élve elfogták.¹¹⁷ Ez az elbeszélés összhangban áll Istvánffy történetével, aki a szécsényi csata kapcsán jegyezte fel: „Krusics, midőn az

¹¹² KADRIĆ 2019. 155–173.

¹¹³ PEÇEVI 1981. 311.

¹¹⁴ BOA MD 2. 176 (no 1609). Tezkeréjében a Porta szolgálói (*dergah-i mu'alla kullarından olub*) közé tartozóként utaltak rá, ÖStA Krafft 284. 421v. Sertoğlu szerint a gönüllük is elsősorban az udvar szolgálói (*kul*) és különösen az iszlámra áttért keresztények köréből kerültek ki. SERTOĞLU 1958. 117. E megállapítás összhangban van a Porta hivatali stratégiájával: a határmenti kulcspozíciókba előszeretettel helyeztek olyan udvari szolgákat, akik nyelvi és helyismeretük révén hatékonyabb közvetítői voltak a szultáni akaratnak a végeken.

¹¹⁵ BOA KK 216. 25.

¹¹⁶ Sőt, a szerémi szandzsák 1569-ben készült összeírása szerint Grigorofcsában Haszán pasának csiflikje volt (*çiflik-i hazret-i Hasan paşa*). BOA TT.d 549. 79. McGowan tévesen olvasva Hızır b. Hasan pasa csiflikjének értelmezte a bejegyzést. MCGOWAN 1983. 90. A sejh sem véletlenül járt erre: „Mevlana Sejh Muszlihuddin Efendinek” szöjlője volt a város határain belül. BOA TT.d 549. 78.

¹¹⁷ BITICI 2001. 164.

sáncokban az álgúknál forgódna s az ellenségnek gyorsaságától megelőztetvén lóra nem ülhetett volna, az lovasoktól elfogattatik.”¹¹⁸

Egy másik történetben Muszlihuddin egyik tanítványa, Hüszejn dede szerint a sejh már előre látta az előbbi eseményeket: akkoriban a Szatmár alatt harcoló, szorongatott helyzetben lévő törökökért igencsak aggódott, és amikor álmában egy csapat katona jelent meg előtte, azokat rögtön Szatmárhoz irányította. Ők azonban megnyugtatták, hogy az ott harcolók épek és biztonságban vannak, inkább siessenek együtt Haszán pasához segítséget nyújtani. A látomást úgy értelmezték, hogy az ellenség Haszán pasa keze által fog elbukni – amit néhány nappal később Krusics elfogásának híre teljesített be.¹¹⁹ A Szatmárhoz kapcsolódó történetek említéséből egyértelmű, hogy ez a Haszán pasa tanulmányunk főszereplőjével azonos és nem egy névrakona (például Tirjáci vagy éppen Szokollu Haszán pasa). E történetek rámutatnak arra, hogy Haszán pasa nem csupán egy katonai vezető volt a helyi muszlim lakosság számára, hanem az alakjához fűződő legendák hódoltság-szerzte ismertek voltak, és fontos szerepet játszottak a meghódított táj szimbolikus birtokbavételében. A Muszlihuddinhez fűződő legendák lejegyzője, a belgrádi mufti és müderrisz, Müníri idejében – a 17. század elején – ezek a történetek még élénken éltek és szájról szájra hagyományozódtak.

Konklúzió: Egy határvidéki karrier tanulságai

Prodovics Haszán életútja egyszerre mutatja be az oszmán igazgatási rendszer nyitottságát és annak kíméletlenségét: sorsa tipikus példája annak, hogyan juthattak el a birodalom periferiáiról származó, helyi gyökerekkel rendelkező tisztviselők a tartományi ranglétra legfelsőbb fokáig, miközben folyamatosan ki voltak téve a magaspolitika szeszélyeinek. Bár Haszán karrierje kezdetben folyamatosan felfelé ívelt, temesvári pasasága után már váratlan leváltások jellemezték. Az sem nevezhető tipikusnak, hogy pályafutása során többször is hosszan, kényszerű várakozási állományban, mázúlként szégyenítették meg. Ennek fő oka, amint azt a Habsburg rezidensi jelentések és Musztafa budai pasa levele is bizonyítja, Haszán nyughatatlan és harcias személyisége volt: a Porta békére törekvő központi politikája és a határvidék konfrontatív valósága között a drinápolyi békét követően feloldhatatlan feszültség volt. Haszán Prodovics sorsa hűen tükrözi az oszmán határpolitika átalakulását Szigetvár és Gyula 1566-os elfoglalását követően: a hódítás és az agresszív portyázások időszakát felváltotta a stabilitás és a diplomáciai kompromisszum kényszere. Végző soron Prodovics Haszán viharos karrierje egyetlen ember sorsán keresztül mutatja be az oszmán központi vezetés azon kényszerét, hogy az agresszívabb határvidéki bégeket és pasákat „újrahasznosítsa” a megfelelő helyekre irányítva őket a tartós diplomáciai stabilitás fenntartása érdekében.

¹¹⁸ ISTVÁNNFFY 2003. 322. Ezt követően Isztambulba vitték a foglyokat: „Krusics és Kőváry Imre, az ő képebeli, és Lithva Tamás, Balassi trombitása egynéhány más foglyokkal, s mind az egész hadbéli zászlókkal Konstancinápolyban vitettek, és Szulimánnak az győzedelemnek bizosságára ajándékoztatának.” ISTVÁNNFFY 2003. 323.

¹¹⁹ BRITICI 2001. 164.

Függelék I. Prodovics Haszán tisztségviselései

Tisztsége	Szolgálati ideje	Forrás	Jövedelme
budai gönüllő aga	–1556.X.30	MD 2. 176 (1607)	
Nógrád bégje	1556.X.30–	MD 2. 176 (1607) Krafft 284 490v ¹²⁰	200 000
amaszjai küldetésen Szinán pasával	1559 augusztus 15 előtt	MD 3. 82 (no 201)	
Koppány bégje	1559.VIII.15–1560.V.21	MD 3. 82 (no 201) MD 4. 75 (no 759)	
Fülek bégje	1560.V.21–	MD 4. 75 (no 759)	
Pozsega bégje	1563.IV.4 (legkorábbi említés) 1563.X.18-ig	PETRITSCH 1989. 143 KK 218. 62	
Esztergom bégje	1563.X.18–	KK 218. 62	
Szolnok bégje	1564.IX.24–	KK 74. 197	400 000
Temesvár beglerbégje	1566.VIII (legkorábbi említés) 1568.III.20-ig	FEKETE 1926. 27. MAD 563. 216	
Iszkenderijje bégje	1568.III.20–	MAD 563. 216	500 000
Hercegovina bégje	1569.II.7–1569.V.14	MAD 563. 215	500 000
Bosznia bégje	1569.V.14–	MAD 563. 215 DFE RZd 27. 833	500 000 420 000 (hiánnyal)
Szendró bégje	1570.III.6–1572.V.21	MAD 563. 47	560 000
Hercegovina bégje	1572.V.21 ¹²¹ – 1574 tavaszáig	MAD 563. 47	
Nikápoly bégje	–1576.I.29	KK 262. 19	560 000
Pozsega bégje	1576.I.29–	KK 262. 19	590 000
Fülek bégje	1576 december elejétől 1577.IV.2. előtt megölték	Türkei I. Karton 34. Konv.2. 1576.XI-XII. Türkei I. Karton 35. Konv.1. 1577. III-IV	

¹²⁰ Itt október 29-én nevezték ki.¹²¹ Szendró és Hercegovina között bégcserét feltételezve értendő ez a dátum.

Függelék II. A helyi klánok uralta Hercegovina (1569–1580)

Szandzsákbég neve	Előző tisztsége	Következő tisztsége	Szolgálati ideje	Forrás
Hüszejn (Boljanić)		Bosznia	–1569.II.7	MAD 563. 215 DFE RZd 27. 824 ¹²²
Haszán pasa	Iszkenderijje	Bosznia	1569. II.7–1569.V.14	DFE RZd 27. 833 MAD 563. 215
Szinán (Boljanić)	Klissza	Bosznia	1569.V.14– 1569.X.24	DFE RZd 27. 749 MAD 563. 215
Kurd Kászim (Szo-kollu Mehmed pasa fia)	müteferrika	Aleppo beglerbégje	1569.X.24– 1571 őszeig	DFE RZd 28. 962
Szinán (Boljanić)	Bosznia	Szendrő	–1572.V.21	MAD 563. 47
Haszán pasa	Szendrő	Nikápoly	1574.IV-ig	Cons. Rog. LXI, passim
Szinán (Boljanić)	Szendrő		1574.IV?– emlétesek 1578-ból	RSKd 1460. 53 MD 35. 27
Sari/Potur Ali	Szigetvár/ Klissza	Mora	1580.I.8–	KK 262. 3

FELHASZNÁLT IRODALOM

BITICI, TAXHIDIN (2001): *Müniri-i Belgrâdi ve Silsiletü 'l-Mukarrebîn Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.

DAĞLI, YÜCEL – KAHRAMAN, SEYIT ALI –SEZGIN, İBRAHİM (2003): *Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî: Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi. V. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul.

DÁVID GÉZA (2020): Pozsega 16. századi szandzsákbégjei – kitekintés a 17. századra. *Keletkutatás* 2. sz. 5–31. <https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.2.5>

FEKETE LAJOS (1926): *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába*. Budapest.

FEKETE LAJOS – KÁLDY-NAGY GYULA (eds.) (1962): *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580*. Türkischer Text. Budapest.

FODOR PÁL (1998): Kié legyen Pankota (1565)? Érdekcsoportok és érdekérvényesítés az oszmán hatalmi elitben a 16. század közepén. *Századok* 132. évf. 4. sz. 825–836.

FODOR PÁL (2019): A “hitharc oroszlánja”: Jahjapasa-oglu Báli bég (?–1527). Terjeszkedés és tartományi elit az Oszmán Birodalom európai határvidékén a 16. század elején. *Keletkutatás* 1. sz. 51–74. <https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2019.1.51>

¹²² Taşluca (Pljevlja) városában csitflikjét említik, ami egyértelműen bizonyítja, hogy Boljanićról van szó. Hüszejn pasa dzsámija a városban ma is áll.

FORGÁCH FERENCZ (1866): Ghymesí Forgách Ferencz nagyváradi püspök magyar históriája, 1540—1572. Közli Májor FidéL. Pest.

FÓTI MIKLÓS (2023): Szeged 16. századi szandzsákbégjei. *Aetas* 38. évf. 4. sz. 5–29. <https://doi.org/10.14232/aetas.2023.4.5-29>

FÓTI MIKLÓS (2024a): Két végvidék szolgálatában: Szári Ali bég hódoltságí és kaukázusi karrierje. *Századok* 158. évf. 1. sz. 145–164.

FÓTI MIKLÓS (2024b): A budai vilájet dunai kapudánsága a 16. században. *Történelmi Szemle* 66. évf. 2. sz. 201–220. https://real.mtak.hu/210275/1/TSZ_2024-2_Foti.pdf

FÓTI MIKLÓS (2024c): Török közigazgatás kiépítése a Szerémségben és a szerémi szandzsák 16. századi bégjei. *Belvedere Meridionale* 36. évf. 2. sz. 110–134. <https://doi.org/10.14232/belv.2024.2.6>

FÓTI Miklós (2026): Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a határbégségig. *Történelmi Szemle* 68. évf. 1. sz. (29–44.).

FÓTI, MIKLÓS – DEMETER GÁBOR (2026): The role of the sanjak of Szendrő (Smederevo/Semendire) in the establishment of Turkish administration in the southern part of Hungary. In *Hungarian–Serbian Relations in the Early Modern Period, 1456–1791*. Budapest (forthcoming).

FÓTI MIKLÓS – SZ. SIMON ÉVA (2024): Kászim kethüdá, a kormányzat embere. *Korall* 96. sz. 29–50.

FÓTI MIKLÓS – SUDÁR BALÁZS (2026): Egy nagyhatalmú oszmán család legkisebb fia: Jahjalu Mehmed, szandzsákbég és költő. *Századok* 160. évf. 1. sz. 29–60.

GÉVAY ANTAL (1841): *A budai pasák*. Bécs.

GOROVÉ LÁSZLÓ (1876): *Eger városának története*. Eger.

GÜLCÜ, ERDİNÇ (2023): *Osmanlı İdaresinde Bağdat, 1534–1623*. Ankara.

HEGYI KLÁRA (2019): *A füleki szandzsák*. Budapest.

HEGYI KLÁRA (2018): *The Ottoman Military Organization in Hungary: Proper Forces from the Middle of the 16th to the End of the 17th Century*. Berlin.

HODŽIĆ, MUAMER (2019): O Hercegovačkim sandžakbegovima do osnivanja Bosanskog ejaleta. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 68. 181–216.

ISTVÁNFY MIKLÓS (2003): Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/2. Szerk. Benits Péter. Budapest.

IVIĆ, ALEKSA (1923): Pisma Hasan-paše hercegovačkog iz god. 1573. *Spomenik Srpske kraljevske akademije* 49. Beograd. 477–494.

KADRIĆ, SANJA (2019): Sixteenth-Century *Poturnak* Endowments in the Ottoman Western Balkans: The Boljanić Family. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* vol. 6. no. 2. 155–173. <https://doi.org/10.2979/jotturstuass.6.2.11>

KAKUK, SUZANNE (1973): Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise. (Bibliotheca Orientalis Hungarica 19.) Budapest.

- KÁLI GÁBOR CSABA (2017): Bebek Ferenc és György. Két 16. századi főúr rövid életrajza. *A Borsodi Tájház közleményei* 21. évf. 1–2. sz. 20–73.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1977): *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest, Pest Megyei Levéltár.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1985): *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai*. Budapest.
- KAPPERT, PETRA (1976): *Die osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*. Istanbul.
- KARÁCSON IMRE (1914): *Török–magyar oklevéltár 1533–1789*. Budapest.
- KORIĆ, ELMA (2015): *Zivotni put prvog beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530.–1590.)*. Sarajevo.
- KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ (ford.) (1986): *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*. Budapest.
- KŐSZEGHY PÉTER (2008): *Balassi Bálint. Magyar Alkibiadész*. Budapest.
- LEVASICS ELEMÉR – SURÁNYI MAGDA (szerk.) (1988): *Szerbhorvát–magyar kéziszótár*. Budapest.
- MATKOVIĆ, PETAR (1895): Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka: Dnevnici o putovanju mletačkih poslanstva u Carigrad: osobito Jakova Sorance od g. 1575. i 1581., i Pavla Kontarina od g. 1580. *Rad JAZU. Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički*. Knj. 43, Zagreb.
- MATUNÁK MIHÁLY (1899): Török–magyar harcok az északnyugati Magyarországon. *Katolikus Szemle* 13. évf. 411–428, 596–630.
- MCGOWAN, BRUCE W. (1983): *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*. Ankara.
- MILOŠEVIĆ, ANA (2011): Hasan-pašina palanka (Hassan Bascha Palanca) pod austrijskom vlašću 1718–1739. *Mitološki zbornik* 25. 317–341.
- NÉMETHY LAJOS (1900): *Emléklapok Esztergom múltjából. Esztergom*.
- PAPP ADRIENN – SUDÁR BALÁZS (2025): *Budavár története. A török kor (1526–1686)*. Budapest.
- PEÇEVI İBRAHİM EFENDİ (1981): *Peçevi Tarihi I–II*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara.
- PETHŐ GERGELY (1660): *Rövid magyar krónika sok rendbéli fő históriás könyvekből [...]*. Bécs.
- PETRITSCH, ERNST D. (1989): *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv, Band 1: 1480–1574*. Wien (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband, 10/1.)
- POPOVIĆ, TOMA (1970): Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16–17. 93–99.
- POPOVIĆ, TOMA (1973): *Dubrovnik i Turska u XVI veku*. Beograd, 1973.
- SAĞIRLI, ABDURRAHMAN (2000): *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli) 'nin Nuhbetü 'l-Tevârih ve 'l-Ahbâr 'i ve Târîh-i Âl-i Osman 'i (Metinleri, Tahlilleri)*. Phd diss., İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SAHILLIOĞLU, HALİL – ÖZTÜRK, MUSTAFA (çev.) (1990): Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı. *Bellesten* c. 54. s. 211. 1233–1258.

SZAKÁLY FERENC (1995): *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez.* Budapest.

SERTOĞLU, MIDHAT (1958): *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi.* İstanbul.

SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.) (1876): *Szamosközy István történeti maradványai, 1566–1586.* I. kötet. Budapest.

SÖRÖS PONGRÁCZ (1899): Ghimesi Forgách Simon báró. *Századok* 33. évf. 595–617, 698–721.

SUDÁR, BALÁZS (2008): Bektaşî Monasteries in Ottoman Hungary (16th–17th Centuries). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria* vol. 61. no. 1–2. 227–248. <http://www.jstor.org/stable/23659824>. Accessed 4 June 2026. <https://doi.org/10.1556/AOrient.61.2008.1-2.19>

SUDÁR BALÁZS (2010): Egy előkelő albán család megkapaszkodása és felemelkedése a magyar végvidéken: az Aranidok. *Aetas* 35 évf. 3. sz. 5–13.

TAKÁTS SÁNDOR (1915): *Rajzok a török világból.* Budapest.

TAKÁTS SÁNDOR – ECKHART FERENC – SZEKFŰ GYULA (szerk.) (1915): *A budai basák magyar nyelvű levelezése 1. 1553–1589.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

TOMKÓ VIKTOR (2004): Török közigazgatás Magyarországon: a szolnoki szandzsákbégek története I. *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve 19.* Szolnok.

VELICS ANTAL – KAMMERER ERNŐ (1886): *Magyarországi török kincstári defterek 1. 1543–1635.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.

VELICS ANTAL – KAMMERER ERNŐ (1890): *Magyarországi török kincstári defterek 2. 1540–1639.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.